

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

ПІДДУБНА НАТАЛІЯ ГЕННАДІЇВНА

УДК 72:738.5(477.83)"19/21"

**КОМПОЗИЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ МОЗАЇЧНИХ ТВОРІВ
В АРХІТЕКТУРІ ЛЬВОВА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата архітектури

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі архітектури та реставрації
Національного університету «Львівська політехніка»
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор архітектури, доцент
Рибчинський Олег Валерійович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри архітектури та реставрації.

Офіційні опоненти: доктор архітектури, професор
Ремізова Олена Ігорівна,
Харківський національний університет
будівництва і архітектури,
професор кафедри основ архітектури

кандидат архітектури, доцент
Могитич Роман Іванович,
Івано-Франківський Національний
технічний університет нафти і газу,
доцент кафедри архітектурного проектування

Захист відбудеться «14» листопада 2018 року о 10:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.11 при Національному університеті «Львівська політехніка» (за адресою: 79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, головний корпус, ауд. 226)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (за адресою: 79013, м. Львів, вул. Професорська,1)

Автореферат розісланий « 6 » жовтня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат архітектури, професор

Г. П. Петришин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У м. Львові, впродовж кількох століть, мозаїчні твори є засобом увиразнення будівель та споруд, а їх застосування змінюється і розвивається разом з архітектурою. Мозаїки виконували різні за розміром, сюжетним та змістовним наповненням, матеріалом і технікою, застосовували у різних міських локаціях та спорудах, для опорядження фасадного вистрою будівлі, інтер'єрів та оздоблення малих архітектурних форм. Розмаїття творів, як елементів архітектурної композиції, спонукає до аналізу, порівняння, визначення принципів їх застосування в архітектурному просторі.

Актуальність теми дослідження визначають наступні положення:

1. Із здобуттям незалежності української держави набувають особливої актуальності дослідження недостатньо вивченої архітектурної спадщини і її складових, зокрема, мозаїчних творів.

2. До сьогодні питання мозаїки в опорядженні архітектури Львова кін. ХІХ – поч. ХХІ ст. досліджено епізодично. Не приділено достатньо уваги особливостям застосування, не виконувалась інвентаризація та аналіз поширення, не визначено композиційні принципи та значення мозаїчних творів для формування візуального образу будівель і архітектурного середовища міста.

3. Уточнення та розширення знань з теорії архітектури на основі досліджень застосування мозаїчних творів в опорядженні споруд, які пов'язані з питаннями естетики форм штучного середовища, художніх проблем архітектури та її взаємозв'язок з мистецтвом, регіональних та стильових особливостей архітектурних форм, сприятимуть проектуванню об'єктів з урахуванням національної самобутності та історичної спадкоємності, з використанням попереднього досвіду застосування мозаїки в проектуванні нової архітектури, аранжуванні міського простору з метою формування цілісного та інформативного архітектурного середовища. Відсутність систематизованих досліджень впливає на якість застосування мозаїчних творів в архітектурі.

4. Сьогодні внаслідок фізичного зносу, руйнування, нефахових реконструкцій, реставрацій та ремонтів мозаїку в опорядженні будівель Львова втрачено або видозмінено. Це зумовлює необхідність фіксації стану збереження творів та вимагає фахової уваги науковців різної спеціалізації, вирішення проблем охорони, реставрації та використання мозаїчних творів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами:

Напрямок дисертаційного дослідження узгоджується із програмою розвитку міста: «Комплексна стратегія розвитку Львова на 2012-2025 р.р.» (ЛМР від 20.10.2011р., № 861). Дисертаційна робота відповідає науковому напряму кафедри архітектури та реставрації інституту архітектури Національного університету «Львівська політехніка» «Розвиток теорії і практики регенерації та реконструкції історичних комплексів. Реставрація архітектурних об'єктів та творів мистецтва» та виконана в межах науково-дослідних робіт Національного університету «Львівська політехніка» «Реставрація пам'яток архітектури» (номер держреєстрації: 0116U004111).

Мета: визначити композиційні принципи мозаїчних творів та фактори впливу на їх застосування в архітектурі Львова кінця ХІХ – початку ХХІ століть.

Завдання:

1. Систематизувати і проаналізувати наукові праці, присвячені мозаїці в архітектурі та сформувати джерельну базу дослідження.

2. Вибрати загальнонаукові методи, виконати інвентаризацію мозаїчних творів у спорудах Львова та розробити комплексну методика дослідження.

3. Систематизувати та класифікувати застосування мозаїки в архітектурі м. Львова.

4. Проаналізувати поширення мозаїчних творів в архітектурному середовищі та визначити фактори впливу на застосування мозаїки в опорядженні фасадів та інтер'єрів архітектури Львова кінця ХІХ – початку ХХІ століття.

5. Визначити основні композиційні принципи застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова.

6. Визначити стан збереженості мозаїки та розробити рекомендації щодо охорони і реставрації мозаїчних творів в архітектурі м. Львова.

Об'єкт дослідження: мозаїчні твори в опорядженні фасадів та інтер'єрів архітектури м. Львова.

Предмет дослідження: стилістика, техніка, технології, фактори впливу та композиційні особливості мозаїчних творів і стан їхнього збереження в архітектурі Львова кінця ХІХ – початку ХХІ століття.

Межі дослідження. Хронологічні межі охоплюють кінець ХІХ ст. – початок ХХІ ст. Нижня межа пов'язана з періодом активного розвитку і розбудови міста, верхня – з актуальним станом збереження та застосування мозаїчних творів в архітектурному просторі Львова. **Територіальні** межі визначені сучасною адміністративною межею Львова. Територія, де сконцентровано найбільша кількість пам'яток країни та сформувалась власна архітектурно-мистецька школа.

Методи дослідження. Використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, на основі яких розроблена комплексна методика дослідження мозаїки в архітектурі, яка включає формування джерельної бази дослідження методами аналізу літературних джерел, натурних досліджень, інвентаризації, дослідницького інтерв'ю; а також на теоретичному рівні – класифікація, визначення факторів впливу та композиційних принципів застосування мозаїчних творів методами порівняння, стилістичного, композиційного, структурно-функціонального, історичного, аксіологічного аналізу, статистичного аналізу та класифікації.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

Вперше:

– введено у науковий обіг маловідомі об'єкти та атрибутовано значний обсяг творів в опорядженні споруд періоду II-ї пол. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Зібрано та систематизовано матеріал, що відтворює цілісну картину застосування мозаїки в архітектурі Львова кін. ХІХ – поч. ХХІ ст., опрацьовано 137 об'єктів, з них: із збереженими творами в опорядженні фасадів та інтер'єрів – 91, не збереженими – 17, не реалізованими – 5; окрім цього, імітації (живописні та позолота) – 9, мала архітектурна форма – 19, тротуар – 2;

– розроблено інвентарну картку реєстру мозаїчних творів в архітектурі;

– визначено ареали поширення мозаїчних творів в архітектурному просторі міста Львова кін. ХІХ – поч. ХХІ ст.;

Набули подальшого розвитку:

- композиційні, стильові і регіональні особливості та закономірності розвитку архітектурних форм із застосуванням мозаїчних творів на основі систематизації та класифікації їх в архітектурі Львова кін. ХІХ – поч. ХХІ ст.;
- зовнішні та внутрішні фактори впливу на застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова кін. ХІХ – поч. ХХІ ст.;
- композиційні принципи застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова;

Уточнено:

- актуальний стан збереження мозаїчних творів в архітектурній композиції та проаналізовано основні етапи та причини їхнього руйнування в архітектурі Львова;
- рекомендації щодо охорони і реставрації мозаїки в архітектурі Львова.

Практичне значення одержаних результатів:

1. Інвентаризація та атрибуція мозаїчних творів в архітектурі сприяє виявленню нових пам'яток та маловідомих архітектурних об'єктів.
2. Зібраний та систематизований значний обсяг матеріалу є важливою джерелознавчою базою для проведення поглиблених досліджень мозаїчних творів в архітектурі України.
3. Класифікація та основні композиційні принципи застосування мозаїчних творів можуть бути використані при опорядкуванні фасадів та інтер'єрів сучасної архітектури та реконструкції історичної забудови.
4. Результати дослідження можуть бути впроваджені у навчальний процес, у лекційних курсах з основ композиції, історії, проектування та реставрації архітектурних об'єктів для базових напрямів 191 «Архітектура і містобудування», 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», 022 «Дизайн», а також для підготовки спецкурсів чи їх розділів з історії архітектури, мистецтва та дизайну; проектування, збереження і реставрації архітектури.
5. Результати дослідження можуть бути застосовані у туристичній галузі, а саме у створенні та розширенні тематичних туристичних маршрутів м. Львова, у путівниках, альбомах та науково-популярних виданнях.
6. Результати дослідження можуть бути використані у пам'ятко-охоронній діяльності та реставраційній практиці.

Апробація результатів дисертації: Основні положення та результати дослідження оприлюднено у формі доповідей та було обговорено на п'яти наукових конференціях різного рівня: 68-а студентська науково-технічна конференція (Львів, Національний університет «Львівська політехніка», жовт.–лист.2011 р.)[7]; Міжнародна наукова конференція, присвячена століттю містобудівної освіти у Національному університеті «Львівська політехніка» Креативний урбанізм (Львів, Національний університет «Львівська політехніка», 24–25.05.2013 р.)[8]; ІІІ міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання сучасної науки» (Львів, 16–17.10.2015 р.)[9]; Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інтелектуальний потенціал ХХІ века» (10–22.11.2015 р.)[10]; Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку архітектури, містобудування, дизайну та мистецтва» (Полтава, 16–18.05.2016 р.)

Впровадження. Результати дослідження впроваджено в лекційний курс «Сучасні технології в реставрації та реконструкції архітектурних об'єктів» для ОКР «Магістр» і «Будівельні матеріали та технології в реставрації та реконструкції» для ОКР «Спеціаліст» спеціальності 8.06010204, 7.06010304 «Реставрація пам'яток архітектури та містобудування і реконструкції об'єктів архітектури» та в практичних заняттях з курсу «Основи реставрації», для базового напряму 020206 «Реставрація творів мистецтва» та спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Результати роботи частково відображені в експериментальному проектуванні, зокрема, у виконаному авторкою проекті інтер'єру з застосуванням мозаїчних творів в дизайні музею ґрунтознавства при ЛНУ ім. І. Франка.

Основні положення дослідження впроваджено в рамках співпраці з управлінням туризму Львівської міської ради та туристичного кластера міста в тематичну екскурсію «Мозаїчні твори в архітектурі Львова» в межах святкування Всесвітнього дня туризму (27.09.2017р.) та днів Європейської спадщини у Львові (8-10.09.2017р.).

Результати роботи впроваджені у процес збереження мозаїки на фасаді корпусу №2 Львівського геріатричного пансіонату (вул. Медової Печери, 71).

Публікації. Основні результати дисертації представлено в 10 публікаціях, з них – 4 у наукових фахових виданнях України; 1 у науковому періодичному виданні іншої держави, що включене до міжнародних наукометричних баз даних; 1 стаття у періодичному виданні України, що включене до міжнародних наукометричних баз даних; 4 - тези конференцій.(3 публікації виконані одноосібно)

Особистий внесок здобувача в опублікованих працях разом із співавторами: [1, 3, 7] – виконано натурні дослідження та ілюстративний супровід, взято участь у аналізі джерельної бази і формулюванні висновків; [2, 6, 8, 10] – висвітлено застосування мозаїки в архітектурі, виконано натурні дослідження мозаїки, ілюстративний супровід, взято участь в аналізі джерельної бази і формулюванні висновків.

Структура та обсяг роботи: вступ, 4 розділи та висновки (157с.); список використаних джерел - 289 позицій; таблиці та ілюстрації (37 с.); додатки (90 с.)

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Використання мозаїчних творів в архітектурі» узагальнено та систематизовано попередні наукові дослідження мозаїчних творів в архітектурі. У підрозділі 1.1. «Стан вивченості мозаїчних творів в архітектурі міста Львова» проаналізовано праці, що розглядають та описують застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова кін. XIX – поч. XXI ст.

Застосування мозаїки в спорудах Львова кін. XIX – поч. XXI ст. окремо не досліджувалось. Виявлено публікації описово-історіографічного характеру, які охоплюють період архітектури кін. XIX – I-ша третина XX ст., у дослідників П. Гранкіна та Ю. Смірнова мозаїчні твори виступають самостійним об'єктом дослідження.

Мозаїка розглядається епізодично у путівниках, альбомах та книгах, присвячених архітектурі Львова,¹ в контексті складової опорядження споруд. Більш детальну

¹Архітектура Львова: Час і стилі. XIII-XXI ст.; Ю. Бірюльов, Мистецтво львівської сецесії; Трегубова Т.О., Мих Р.М., Львів архітектурно-історичний нарис; Вуйцик В. С., «Державний Історико – архітектурний заповідник у Львові» та ін.

історіографію творів виявлено в працях присвячених окремим архітектурним пам'яткам,² а також короткі відомості в альбомах і працях присвячених біографії і творчості окремих митців та установ, що виконували мозаїки.³

Дослідження цієї теми мають епізодичний характер: не приділено достатньо уваги застосуванню та збереженню мозаїки в архітектурі Львова кін. XIX ст. – поч. XX ст., не досліджено та не атрибутовано твори 2-ої пол. XX ст. – поч. XXI ст.

У підрозділі 1.2 «Огляд досліджень застосування мозаїки в архітектурі України та закордону» розглянуто досвід застосування та дослідження мозаїки в архітектурі. Джерела проаналізовано та систематизовано в хронологічному порядку і за територіальним поділом, розглянуто основні композиційні і техніко-технологічні особливості розвитку, проблеми збереження та реставрації мозаїчних творів в опорядженні споруд на території сучасної України та світу.

Визначну роль відіграють візантійські мозаїки періоду Київської Русі⁴, які стають знаковими та потужними естетичними першо-взірцями для сакральної архітектури України. Візантійська традиція опорядження храмового простору підтримується і в українських церквах закордоном.⁵

У багатьох країнах світу формуються проекти та організації зі збереження мозаїчної спадщини, а також об'єднання професійних мозаїстів. Цей досвід поступово використовується в Україні.⁶

Месопотамія – етап зародження мозаїки в архітектурі, «ідея», яка розвинулась і поширилась на захід. Античний період – етап формування техніки і технології, вдосконалення та розширення меж сюжету, введення нових кольорів та тонів за рахунок нових матеріалів. Візантія – новий характер образної мови, сформувала традицію застосування в опорядженні храмового простору, встановивши систему канонів, ієрархії образів, підняла техніку на нову висоту в технічному і просторовому сенсі, на перекриття стелі та куполів. Впродовж століть найвпливовішим осередком техніки залишаються італійські школи, які вдосконалюють майстерність та популяризують мозаїчні твори в архітектурі Європи і не тільки, в тому числі і в Україні в м. Львові. Важливими елементами посилення архітектурно-художньої виразності в спорудах Середньої Азії, Іспанії та Португалії стала майолікова мозаїка, що мало вплив на застосування мозаїчних творів з кераміки в архітектурі Європи. На території Мексики та СРСР популярність техніки підсилена політикою в II пол. XX ст., твори набули монументального характеру та нових композиційних прийомів застосування в архітектурі. В XXI столітті автори-мозаїсти по новому використовують традиційні матеріали, включаючи в свої роботи нові матеріали, технології та композиційні рішення. В сакральній архітектурі Європи виділяється школа Рупніка I.

²Wolańska J., Katedra ormiańska we Lwowie w latach 1902–1938; Betlej A., Kościół wotywny p. w. Matki Boskiej Ostrobramskiej na Łyczakowie та ін.

³Альбоми: Олексюк Г., Безніско Є., Бабков С. та ін.; наукові праці: Бородин К., Гонак І., Czapczyńska-Kleszczyńska D., Laskowski A., Мельник І. А. та ін.

⁴Храму Софії Київської, а також Михайлівського Золотоверхого собору.

⁵УГКЦ: св. Софії в Римі (Італія), Св. Юри у Нью Йорку (США), Ольги і Володимира в Чекаго (США), Св. Великомучениці Варвари у Відені (Австрія), Св. Вінсента та Св. Якуба у Вроцлаві (Польща) та ін.

⁶проект фонду «Ізоляція» Soviet Mosaics in Ukraine

Попередні розвідки підтверджують, що техніка мозаїки розвивалась в світі впродовж тисячоліть та тісно пов'язана з розвитком архітектури окремих регіонів. Висвітлено основні етапи застосування та розвиток наукової думки за проблематикою дисертаційного дослідження, виділено визначні архітектурні школи, що мали вплив на застосування мозаїчних творів в архітектурі.

У підрозділі 1.3 «Аналіз джерел дослідження» проаналізовано наукові праці різних напрямів, які розкривають наукову проблематику за темою дослідження та доповнюють джерельну базу.

Опрацьовано дослідження з історії архітектури Львова⁷ та розглянуто основні стильові, композиційні, типологічні особливості споруд, а також формування львівської архітектурної і мистецької школи, впливи провідних європейських шкіл.

Розглянуто та систематизовано наукові праці, що стосуються окремих аспектів проблеми дослідження: питання теорії архітектурного проектування, основи архітектурної композиції та естетичної організації міського простору;⁸ роль та проблематика синтезу монументального мистецтва і архітектури в міському середовищі;⁹ світло та колір в архітектурному просторі;¹⁰ проблематика психології архітектурного середовища, образності та ідентичності в архітектурі;¹¹ збереження та реставрація архітектури та мозаїчних творів.¹²

Джерельну базу дослідження доповнюють матеріали із словників, енциклопедій та довідників, методичні та навчальні посібники, чинні закони України, іконографічні та архівні джерела, матеріали ЗМІ та інтернет-ресурсів.

У підрозділі 1.4. «Понятійно-термінологічний апарат дослідження» проаналізовано зміст і обсяг поняття «мозаїка». Розглянуто класифікацію за технікою та технологією виконання, використовуючи словники архітектурних термінів, енциклопедії та літературу пов'язану з термінологією мозаїчної техніки, що є основою для визначення понятійно-термінологічного апарату дослідження.

На сучасному етапі поняття «мозаїка» набуло широкого обсягу та змісту, різновидів та відповідного застосування. У даному дослідженні використовується словосполучення «мозаїчний твір» зумовлене необхідністю для звуження діапазону охоплення феноменів, що функціонують сьогодні у архітектурному просторі. У межах пропонованого періоду та досліджуваних явищ поняття «мозаїчні твори» видається найбільш доречним.

Мозаїчний твір в архітектурі – це твір у вигляді зображення (сюжет, орнамент, знаки), який створено із набору однорідного кольорового модулю (каменів, чи «tessera» – малих кубів) з таких матеріалів, як смальта, натуральний камінь, кераміка, скло або їхня комбінація, та зафіксовані розчином на площині архітектурного об'єкту.

⁷ В. Вуйцик, Р. Липка, М. Сепял, Я. Пурхля, І. Крип'якевич, С. Лінда, Г. Петришин, Ю. Криворучко, Б. Черкес, У. Іваночко, Т. Максим'юк, Ю. Богданова, Ю. Бірюльов, О. Нога, Ж. Комар, Р. Мих, Б. Посацький, В. Дідик та ін.

⁸ Тиц А., Иконников А., Степанов Г., Ефимов А., Шимко В., Ле Корбюзье, Чинь Франсис Д.К., Маслов А., Араухов И., Идак Ю. Фаворский В., Устенко Т. В., Кондратенко Е. С. та Водзинский Е. Е. та ін.

⁹ Иконников А., Алмосов Л., Волков М., Швидковский О., Кристочук М., Лобановський Б., Нестеренко В. А. та ін.

¹⁰ Казаков Г.В., Ефимов А., Фрилинг Г., Ауэр К., Михалчева С. Г. та ін.

¹¹ Яргина З., Беляева Е., Черкес Б., Диди І., Юрик Я., Р. Адама, Аурелі П., Козловець М., Гюгенхайма М. Л. та ін.

¹² Ковпатенко Н., Федорова Л., Бойко Х., Клименюк Т., Тимофієнко В., Орленко М., Бевз М., Рибчинський О. та ін.

Визначено термінологічний апарат дослідження. З'ясовано, що класифікацію мозаїки розкривають за техніко-технологічними ознаками, впорядковано словник термінології мозаїчної техніки в архітектурі українською мовою.

У другому розділі «**Методика дослідження мозаїчних творів в архітектурі**» окреслено методологічну основу дисертації, яку становить системний підхід до вивчення поставленої проблеми. У підрозділі 2.1. «*Методика формування наукової бази дисертаційного дослідження*» вирішувались такі пізнавальні завдання, як збір і накопичення необхідного фактичного матеріалу із застосування мозаїки в архітектурі, їх узагальнення та систематизація. Використовувались методи спостереження, описування, порівняння, а також спеціальні натурні дослідження, інвентаризація, дослідницьке інтерв'ю.

1. Матеріали камеральних досліджень. Пошук і опрацювання матеріалів попередніх розвідок, що включають наукову літературу, іконографічні та ін. джерела з обраної теми, дослідження вітчизняних та іноземних авторів. Опрацьовано матеріали фондів бібліотек,¹³ загальнодоступні інтернет-матеріали,¹⁴ із особистих архівів львівських митців-мозаїстів.^{15,16}

2. Матеріали натурних досліджень та інвентаризації (фотофіксація, опитування, обміри, опис). Виконано пошук наявних мозаїчних творів м. Львова та розроблено інвентарну картку для їх інвентаризації в архітектурі. Здійснено натурні дослідження із заведенням інвентарних карток для кожного об'єкту.

3. Матеріали дослідницького інтерв'ю (анкети, протоколи, транскрипт). При аналізі джерельної бази дослідження, виявлено інформаційну прогалину щодо мозаїчних творів в архітектурі Львова 2-ої пол. XX ст.–поч. XXI ст. Відсутність архівних матеріалів змушує до пошуку первинних джерел інформації. Для даної проблематики це автори та виконавці проектів мозаїки, а також люди з близького оточення, які були свідками роботи або взяли участь в ній (респонденти). Складено анкету та провідник для опитування в формі напівстандартизованого інтерв'ю. Виконано пошук респондентів та проведено інтерв'ю (22 автори, 20 наближених осіб).

У підрозділі 2.2. «*Комплексна методика дослідження мозаїчних творів*» описано методика розкриття проблематики дослідження, що базується на аналізі емпіричних даних пізнання, застосовуючи загально-наукові теоретичні методи. Подано алгоритм дослідження, що складає 9 етапів: 1. Формулювання теми; обґрунтування проблеми, об'єкта, мети та завдання дисертаційної роботи; 2. Дослідження стану вивчення питання та обґрунтування актуальності теми; визначення термінологічного апарату дослідження; 3. Вибір загальнонаукових методів та розроблення власної комплексної методики пізнання; 4. Формування джерельної бази дослідження; 5. Систематизація та класифікація мозаїчних творів в архітектурі; 6. Аналіз поширення мозаїчних творів в

¹³ Львова та Вроцлава: Львівська наукова бібліотека ім. Стефаника, Бібліотека Львівської національної академії мистецтв; бібліотека центру міської історії Центрально-Східної Європи, бібліотека Інституту архітектури Вроцлавської політехніки, Національна бібліотека ім. Оссолінських (Ossolineum).

¹⁴ завдяки діяльності бібліотек та неприбуткових організацій та ін.: Бібліотека центру міської історії Центрально-Східної Європи; Jagiellonian Digital Library; CBN Polona (Cyfrowa Biblioteka Narodowa); Internet Archive та ін.

¹⁵ Б. Сойка, Г. Олексюк, Р. Патик, О. Патик, В. Нестеренко, С. Владика, В. Сивак, Т. Лесів, Я. Безніско, Г. Кусько та ін.

¹⁶ Були спроби отримати доступ до архівних матеріалів, а саме: будівельної документації кін. XIX ст. – поч. XX ст. в Державному архіві Львівської області (на момент дослідження фонд закритий для дослідників) та документи протоколів виконання творів 50–90 р-ів XX ст. з фондів Львівського Художньо-виробничого комбінату (архівні матеріали - втрачені при переїзді).

архітектурному середовищі та визначення факторів впливу на застосування мозаїки в опорядженні архітектури; 7. Визначення основних композиційних принципів застосування мозаїчних творів в архітектурі; 8. Визначення стану збереження та розроблення рекомендацій щодо охорони і реставрації мозаїчних творів в архітектурі; 9. Оформлення висновків дослідження. На кожному етапі використано відповідний набір загальнонаукових методів: емпіричних, спеціальних та теоретичних.

Систематизовано та класифіковано мозаїки в архітектурі методом групування, за якісними ознаками, фіксуючи подібності та відмінності, методом порівняння, аналогій та їх аналізу методами теоретичного пізнання: стилістичного, композиційного, структурно-функціонального аналізу, класифікації та статистики. Виконано картування ареалів та складено статистичні графіки аналізу поширення мозаїки в опорядженні архітектури міста. За допомогою історичного методу проаналізовано генезу мозаїчних творів в архітектурі Львова кін. XIX ст. - поч. XXI ст. у хронологічній послідовності для виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків та закономірностей її застосування в архітектурному просторі. Методом факторного аналізу визначено фактори, що вплинули на застосування мозаїки в архітектурі Львова. На основі методу структурно-функціонального аналізу виділено зв'язок творів з архітектурою та простором міста. Використано методологію композиції для аналізу прийомів, засобів та визначення основних композиційних принципів застосування мозаїки в опорядженні споруд Львова.

У третьому розділі «Мозаїчні твори в архітектурі Львова кінця XIX – початку XXI століття» У підрозділі 3.1. «Хронологія застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова» проаналізовано застосування мозаїчних творів Львова за стилістичними особливостями. Період кін. XIX ст. – поч. XXI ст. поділено на етапи, що відповідають стилістичним періодам в архітектурі міста:

В період архітектури історизму наприкінці XIX ст., коли розгортається інтенсивна забудова Львова, мозаїка застосовується в опорядженні будівель: смальтові неовізантійські іконографічні композиції на фасадах сакральних споруд неороманської, неоготичної в синтезі з неовізантійською стилістики, яскравим зразком є храм св. Івана Златоуста (колись костел Найсвятішого Серця Ісусового, вул. Лисенка, 43, мозаїку виконала фірма «Mayer'sche K. Hof Kunstanstalt» (м. Мюнхен, Німеччина) 1889 р., див. рис.1),¹⁷ та мозаїчні вставки античних мотивів та орнаментів з каменю в террацзових підлогах в інтер'єрі вхідних просторів: тамбуру та площадок сходової клітки першого поверху чиншових кам'яниць, здебільшого неоренесансового стилю¹⁸, а також холів і площадок сходової клітки громадських споруд необарокового стилю (сакрального та адміністративного призначення), до прикладу у музеї історії і релігії, колись домініканський монастир (пл. Музейна, 1).¹⁹ Смальтові твори замовляли на фірмах Німеччини та Австрії в технології «зворотнього» набору, а з натурального каменю у львівських ремісників.

Період архітектури початку XX ст. – використання ритміки, орнаментальних рослинних та квіткових мотивів в архітектурі знаходить відображення у мозаїчних творах, які застосовуються в екстер'єрі та інтер'єрі адміністративної, навчальної, сакральної архітектури та чиншових кам'яниць сецесії, яскравим прикладом є: 56

¹⁷ Також мозаїка 1900 р. в храмі св.Георгія, вул. Короленка,3, фірма «Tiroler Glasmalerei und Mozaik Anstalt», м.Відень.

¹⁸ кам'яниці: вул. С. Крушельницької, 1, 13, 17; вул. І. Григоровича, 5; вул. Ю. Словацького, 3, 5; та ін.

¹⁹ Також Фонд держмайна, колишній будинок Дирекції державних залізниць, вул. С. Стрільців, 3.

Рис.1. Мозаїка «Христос - Вседержитель» 1897 р. в тирпані порталу храму св. Івана Златоуста (колись костелу Найсвятішого серця Ісусового при монастирі ордену францисканок найсвятішого причастя, арх. Ю.Захарієвич, 1876-88р.р.), вул. Лисенка, 43.

Рис.2. Мозаїка «Інформаційний простір» в інтер'єрі Торгпреса ТЗВД (колись львівське агенство «Союздрук», арх. В.Дорошенко, 1974р.), вул. В.Великого, 2. Автор і виконавець мозаїки Б. Сойка, 1981р.

Рис.3. Фрагмент опорядження інтер'єру в святилищі - «Богородиця Знамення», нижче «Свята Євхаристія», зверху «Зішесття Св. Духа».

В храмі Різдва Пресвятої Богородиці (арх. Р.Жук, 1995р.), пл. Івана Павла II, 1. Мозаїка за проектом С. Владики, 2010-2015 р.р.

творів – в інтер'єрі та 16 творів – в екстер'єрі прокуратури Львівської області, колись Торгово-промислової палати (пр. Т. Шевченка, 17/19, 1908–1909 р.р.)²⁰. Кількість смальтових творів зростає, більшість виконано краківським закладом вітражів і мозаїки С. Желенського. У поодиноких прикладах у холах раціонального модерну, адміністративного та готельного призначення, у тамбурі чиншових кам'яниць на підлозі застосовують систему мозаїчних вставок з террацо, що нагадують килимове покриття з класицизуючими та модерновими орнаментами.²¹

В період архітектури міжвоєнного двадцятиліття (1919–1939 р.р.) – у час складного економічного стану – стильового вирішення архітектури функціоналізму, який не сприяв застосунку мозаїчних творів, мозаїка застосовувалась обмежено. Збережено два зразки: в сакральній архітектурі та оберіг-ікона на віллі.²² При Львівській школі декоративного мистецтва і мистецького промислу виконували не великі мозаїчні твори з кераміки.

Архітектура радянського періоду. В архітектурі періоду тоталіризму – мозаїка не набула поширення (зразків не виявлено). В 1956–1991 р.р., в період мистецтва соцреалізму, застосовують монументальні хроматичні твори на тлі здебільшого тьмяної ахроматичної одноманітної та типової забудови, слугують домінантою та акцентом. Однією із ключових організацій, що виконувала замовлення в той час, був Львівський художньо-виробничий комбінат художнього фонду СРСР²³, при спілці художників УСРСР. З 1946 р. функціонує кафедра монументально-декоративного живопису при ЛДПДМ (тепер ЛНАМ)²⁴, яку очолив Р. Сельський, тут готували фахівців-мозаїстів і виконували проекти для споруд Львова та не лише. Мозаїка цього періоду стає одним із засобів вираження політичної ідеології в архітектурі, та набуває поширеного застосування. Панно вписували на фасади та інтер'єри громадських споруд та просторів, окрім храмової архітектури, внаслідок політики, що витісняла релігію з життя громадян. Одним із цікавих зразків є панно Б. Сойки, 1981 р. в інтер'єрі Торгпреса ТЗВД, колись львівське агентство «Союздрук», (вул. В. Великого, 2, див. рис.2).²⁵

В період архітектури незалежності (після 1991 р.) – мозаїчні твори повертаються і найінтенсивніше застосовуються в інтер'єрі та екстер'єрі сакральної архітектури розвиваючи нові техніки, технології та програми стилістично-образної мови в модерново-неовізантійській стилістиці, наприклад в опорядженні храму Різдва Пресвятої Богородиці (пл. Івана Павла II, автор С. Владика, 2010–2015 р.р., див. рис. 3).²⁶ Більшість авторів-мозаїстів, що працюють в архітектурі Львова, є випускниками львівської академії мистецтв.²⁷

Класифіковано, мозаїки за задумом архітектора: передбачена; вписана (включена в проект реорганізації); адаптована (приспосований станковий твір).

²⁰ 30 квіткових мозаїчних творів (3 не збережено) в інтер'єрі чиншової кам'яниці по вул. Менцинського, 3; та ін.

²¹ Львівська філія НБУ, колись кредитне земське товариство (вул. Коперніка, 4), площа мозаїки 740м².

²² Колись Костел Матері Божої Остробрамської, вул. Личаківська, 175; вілла № 8 по вул. Панчишина.

²³ Художники-мозаїсти: Патик В., Кристопчук М., Сойка Б., Безніско Є., Олексюк Г., Андрущенко М., Бабков С. та ін.

²⁴ Львівський державний інститут прикладного і декоративного мистецтва (тепер Львівська національна академія мистецтв).

²⁵ Мозаїки: магазину «Океан», вул. В. Великого, 26 а; Технічний коледж Національного університету «Львівська політехніка», вул. М. Пимоненка, 17; будинок побуту «Ювілейний», просп. В. Чорновола, 59; Палац культури ЛОРТА, вул. Ряшівська, 2, Палац естетичного виховання учнівської молоді, пл. Є. Петрушевича, 2 та ін.

²⁶ мозаїки: в храмі Покрови Пресвятої Богородиці, вул. Личаківська, 175; в храмі Всіх Святих Українського Народу, вул. С. Петлюри, 32; в храмі святого Йосифа Обручника, вул. М. Залізняка, 11; та ін.

²⁷ Авторі-мозаїсти: М. Кристопчук, В. Нестеренко, К. Маркович, С. Владика, В. Сивак, Т. Лесів, Д. Пшеничний та ін.

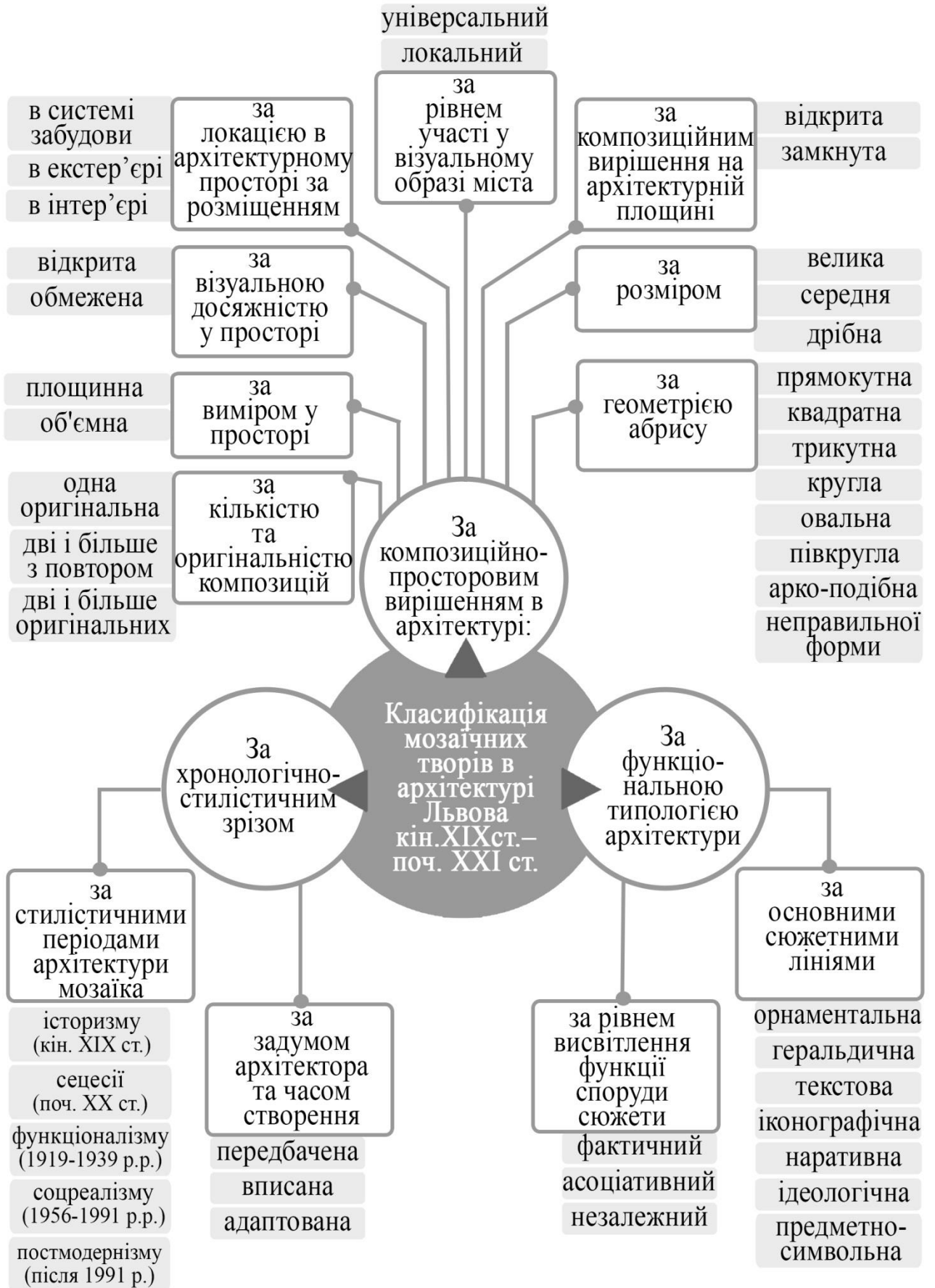

Рис.4. Класифікація мозаїчних творів в архітектурі Львова кін. XIXст.–поч.XXIст.

У підрозділі 3.2. «Вплив функціонального призначення будівлі на сюжетну палітру мозаїчних творів» проаналізовано зв'язок композиції мозаїчних творів та функціональної ознаки архітектури. (див. рис.4)

За функцією архітектурного об'єкту розглядаються житлові, промислові, громадські споруди.²⁸ Автори відображають зміст та функцію архітектури у застосованих сюжетах мозаїчних творів, тим самим підсилюючи асоціативність, чіткість, впізнаваність архітектурного образу.

За основними сюжетними лініями, виділено: орнаментальні, геральдичні, текстові, іконографічні, предметно-символьні, нарративні, ідеологічні. За рівнем висвітлення функції споруди, сюжети: фактичний — повною мірою розкриває приналежність до функціонального типу; асоціативний — частково; незалежний — не пов'язаний.

У підрозділі 3.3 «Композиційно-просторові вирішення мозаїчних творів в архітектурі» класифіковано мозаїчні твори за композиційно-просторовими особливостями їх застосування в архітектурному середовищі.

За локацією в архітектурному просторі, мозаїки: в системі забудови, орієнтовано на: спеціальні площі, магістралі; в екстер'єрі, виконують на: головному, тильному, бічному фасаді; малій архітектурній формі; тротуарі; в інтер'єрі, на: стінах; підлозі; стелі (купол).

За візуальною досяжністю мозаїчні твори у просторі поділяються на дві групи: відкриту (необмежену) та обмежену (частково, або за спец-перепустками). Досяжність корелює потенціал та рівень участі творів у візуальному образі міста, через: універсальний, або безпосередній — в міському середовищі, відкритий, необмежений, у просторі вулиці, проспекту, або площі міста; локальний, або непрямий — (в обмеженому просторі) місцевий, який поширює свою дію на частину цілого, не виходить за межі архітектурного об'єкту або комплексу.

Мозаїчні твори в межах архітектурного об'єкту за кількістю та оригінальністю композицій: одна – оригінальна; дві і більше – оригінальні; дві і більше – з повтором композиції. За композиційним вирішенням на архітектурній площині, мозаїка: відкрита; замкнута. За геометрією абрису: прямокутна, квадратна, трикутна, кругла, овальна, півкругла (півциркульна, лучкова), арко-подібна, неправильної форми. За виміром у просторі: площинна, об'ємна (на основі бетонного рельєфу). За розміром: дрібна (до 1,5 м²), середня (від 1,5 м² до 3 м²), велика (від 3 м²).

У четвертому розділі «Принципи застосування та збереження мозаїки в архітектурі» У підрозділі 4.1. «Фактори впливу на застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова кін. XIX – поч. XXI ст.» визначено фактори, що впливають на поширення та характер застосування мозаїки в опорядженні споруд Львова.

Система опорядження архітектури знаходиться під впливом ряду зовнішніх факторів, які інтерпретуються системою у внутрішні фактори, що визначають застосування мозаїчних творів в архітектурній композиції. До зовнішніх, відносяться: а) загальні: політичний, економічний, культурний, етнічний, б) спеціальні: впливи домінуючих архітектурних шкіл,²⁹ містобудівної ситуації, християнська архітектурна традиція, освітній, технічний, технологічний. До

²⁸ готелі, ресторани, торгівельні, офісні, будинки для публічних виступів та закладів дозвілля, музеї, охорони здоров'я, навчальні та науково дослідні заклади, спортивні, релігійні, культові будівлі.

²⁹ Мозаїки в архітектурі : Київської Русі, Італії, Відня, Парижу, Мюнхена, Кракова, Іспанії, Мексики, Москви, Києва.

внутрішніх: функція, композиція та стиль архітектури. Зовнішні фактори тісно пов'язані між собою і в сукупності впливають на архітектурну ситуацію, що визначає характер та умови застосування мозаїки в опорядженні.

Мозаїка активно застосовується в періоди інтенсивного розвитку міста, економічного і будівельного піднесення, поширюючись в тих функціональних типах громадських просторів, які на даному етапі соціально та політично значимі. В період економічного спаду, політичної нестабільності, зникає з опорядження архітектури. Розвиток етнічних груп в місті, вираження їх ідентичностей в архітектурі та культурні процеси назагал, які знаходять відображення в архітектурі - сприяють розширенню межі сюжетного та змістовного наповнення творів в архітектурному просторі. Наслідування домінуючих архітектурних шкіл, визначає стилістику архітектури, характер та композицію мозаїки. Відповідність якостей мозаїчної техніки стильовим концепціям архітектури впливає на інтенсивність поширення в забудові. Містобудівна ситуація визначає функцію і архітектурну композицію споруди, впливає на композиційно-просторове вирішення мозаїки, регулює масштаб виходячи із доступності простору та точок для огляду твору. Ще у Візантії сформувалась архітектурна традиція застосування мозаїчної іконографії в опорядженні храмів, яка поширилась у наступних історичних періодах і продовжує поширюватись сьогодні. Розвиток архітектурної і художньої освіти, з практичними заняттями по проектуванню та виконанню мозаїки в опорядженні споруд, сприяють популярності застосування та впливають на критерій самобутності творів. Розвиток нових технологій, матеріалів та інструментів, їх доступність в умовах міста, країни, створюють сприятливі умови для поширення техніки мозаїки.

В періоди історизму і сецесії мозаїчні твори в основному зосереджувалися в центральній частині міста (ближнє оточення середмістя). У міжвоєнний період - за межами центру, що пов'язано з розбудовою репрезентативної зони Львова. В період радянської архітектури масштабне розширення меж ареалу поширення та високі кількісні показники застосування мозаїки в архітектурі, що зумовлено підтримкою влади. В період незалежності ареал продовжує розширятись, набирає популярності візантійська традиція застосування мозаїки в опорядженні храмів Львова, кількісні показники перевищили показниками збережених композицій радянського періоду, і продовжують зростати, на відміну від радянських, які знижуються.

У підрозділі 4.2. «Властивості мозаїчних творів в архітектурі Львова» аналізуючи фактори впливу, визначено основні композиційні принципи застосування мозаїчних творів в системі опорядження архітектури та художні засоби їх досягнення (див. рис.5).

1. Принцип стилістичної відповідності. Стилiстичні етапи в архітектурі міста визначають художню мову мозаїчного твору.

2. Принцип функціонального визначення. Функція архітектурного простору визначає сюжет мозаїчного твору.

3. Принцип об'ємно-просторової відповідності. Відповідність структури і властивостей мозаїчних творів до їх локації в об'ємно-просторовому рішенні архітектурної композиції.

МОЗАІЧНИЙ ТВІР

Стилістичні етапи в архітектурі міста визначають художню мову мозаїчного твору.

Принцип стилістичної відповідності

Функція архітектурного простору визначає сюжет мозаїчного твору.

Принцип функціонального визначення

Відповідність структури і властивостей мозаїчних творів до їх локації в об'ємно-просторовому рішенні архітектурної композиції.

Принцип об'ємно-просторової відповідності

(Принцип цілісності (єдності)) Мозаїчні твори, як елементи архітектурної композиції, підпорядковані прийомам та засобам її організації.

Принцип композиційної підпорядкованості

Розміщення мозаїки в структурі міста, як засіб організації композиції архітектурного простору. Виділення споруди з поміж одноманітної, типової забудови, ідентифікує функцію споруди в просторі та слугує орієнтиром.

Принцип візуального акцентування вулиць та площ

Рис.5. Основні композиційні принципи застосування мозаїчних творів в архітектурі міста Львова кінця XIX ст. – початку XXI ст.

4. Принцип композиційної підпорядкованості. (Принцип єдності) Мозаїчні твори, як елементи архітектурної композиції, підпорядковані прийомам та засобам її організації. (симетрія – симетрія, асиметрія – асиметрія; пропорціонування – співрозмірність; акцент – кольоровий контраст; домінанта – контраст, фактура, розмір; членування – групування, ритмізація – повторення). (див. рис.6)

5. Принцип візуального акцентування вулиць та площ. Розміщення мозаїки в структурі міста, як засіб організації композиції архітектурного простору, прийомами: акценту, домінанти, ритміки; засобами: кольору, розміру, локацією та кількістю творів. Виділення споруди з поміж одноманітної, типової забудови, ідентифікує функцію споруди в просторі та слугує орієнтиром. (див. рис.7)

У підрозділі 4.3. «Рекомендації, щодо збереження та реставрації мозаїки в архітектурному середовищі.» визначено цінність мозаїчних творів, проаналізовано стан збереження та основні причини руйнування, запропоновано загальні рекомендації, щодо охорони та реставрації мозаїки в опорядженні архітектури Львова.

Визначено 10 позицій цінності мозаїчних творів в архітектурі Львова. В залежності від відповідності цим позиціям, мозаїки мають: естетичну, утилітарну, культурну, художню, мистецьку, наукову, історичну та містобудівну цінність.

Під час натурних обстежень мозаїчних творів в архітектурі Львова³⁰ встановлено основні проблеми збереження їх цілісності, стан збереження і цілісність архітектурної композиції, в якій застосовано мозаїку та основні причини її змін та руйнування. Складено оцінку ступеню збереження мозаїчних творів, за критеріями: цілісності (наявні втрати (не значні, середні, значні), без втрат); стабільності (стабільний, не стабільний); внесення змін в композицію (без втручання, наявні нефахові втручання, ремонт, реставрована). Відповідно, стан збереження: а) добрий – стабільний, без втрат і змін (160 творів); б) добрий – стабільний, реставрований (9 творів); в) задовільний – стабільний, незначні втрати модуля, із змінами чи без (93 твори); г) незадовільний – стабільний, середні-значні втрати модуля та розчину, із змінами чи без (19 творів); д) незадовільний – нестабільний, значні втрати модуля та розчину, із змінами чи без (24 твори).

Основні етапи змін архітектурної композиції та мозаїки в будівлях Львова:

1. 1914–1919 р.р. руйнування під час I світової війни
2. 1939–1945 р.р. руйнування під час II світової війни
3. 1939-1991 р.р. нищення внаслідок: переслідувань релігії, засудження формалізму в мистецтві, очищення від символів не відповідних пануючій ідеології.
4. 1960-1991 р.р. реконструкції та ремонти споруд, що змінюють архітектурну композицію. Крадіжки мозаїчних творів з опорядження чиншових кам'яниць.
5. 1991-2017 р.р. декомунізація (2 етапи), знищення в ході модернізації та реорганізації споруд, нефахові втручання, ремонти та реставрації, вандалізм.

На основі узагальнення досвіду українських та іноземних науковців і реставраторів розроблено рекомендації, щодо охорони та реставрації, в залежності

³⁰Проводились повторні натурні дослідження архітектурних об'єктів для фіксації зміни стану збереження мозаїчних творів. Зафіксовано 5 арх. об'єктів, мозаїчні твори яких не збережені сьогодні.

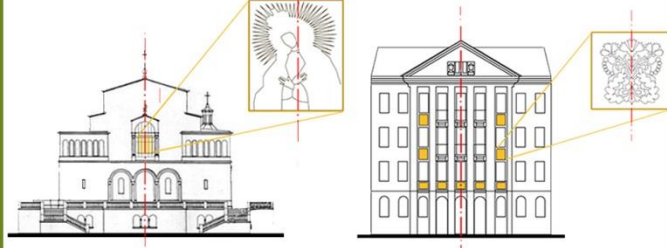

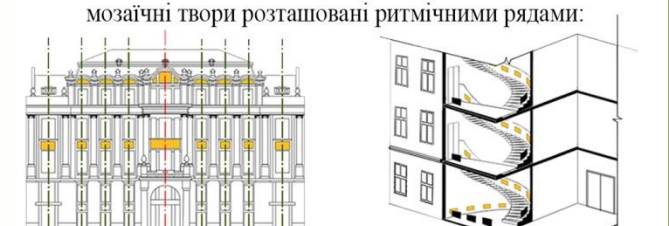
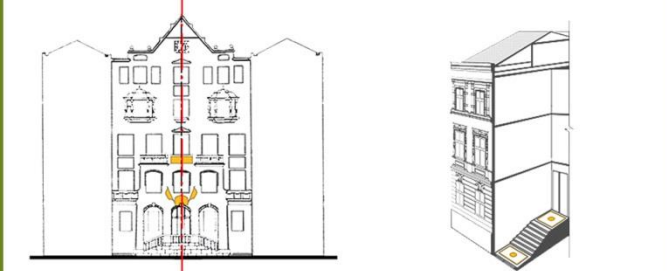
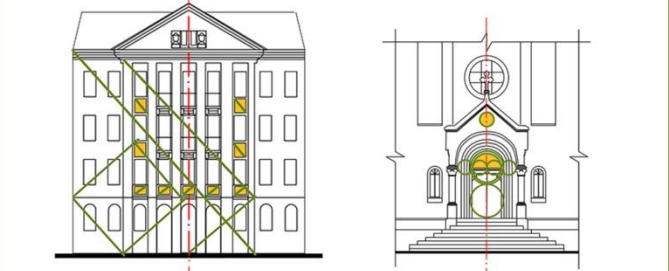
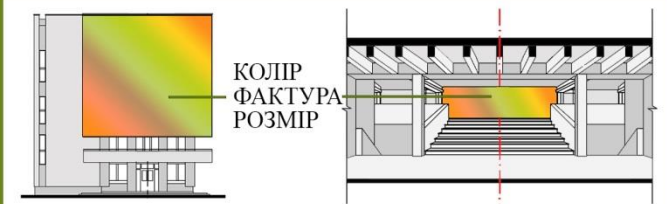

<p>СИМЕТРИЯ мозаїчний твір підтримує симетрію архітектурної композиції:</p> <p>ЧАСТКОВО: локація, геометрія абрису</p> <p>ПОВНІСТЮ: локація, геометрія абрису рисунок твору</p>	<p>АСИМЕТРИЯ мозаїчний твір підтримує асиметрію архітектурної композиції</p> <p>зміщено в бік</p> <p>зміщено в бік магістралі</p> <p>з продовженням на бічний фасад</p>
<p>ЧЛЕНУВАННЯ групування творів, як підсилення поділу архітектурної композиції</p> <p>впорядкованість мозаїчних творів за смисловим значенням для виділення важливих зон</p> <p>підпорядкованість композиції мозаїчних творів зонуванию архітектурного простору</p>	<p>РИТМІЗАЦІЯ повторення мозаїки, для підтримки ритму архітектурної композиції</p> <p>мозаїчні твори розташовані ритмічними рядами:</p> <p>складними СТАТИЧНИМИ в композиції фасаду</p> <p>складними ДИНАМІЧНИМИ в інтер'єрі сходової клітки</p>
<p>АКЦЕНТ виділення в архітектурній композиції мозаїчного твору</p> <p>мозаїчний твір фіксує центр архітектурної композиції</p>	<p>ПРОПОРЦІОНУВАННЯ співвідношення розмірів мозаїки визначає арх. композиція</p> <p>гармонійна співрозмірність частин композиції</p>
<p>ДОМІНАНТА виділення в архітектурній композиції мозаїчного твору, засобами:</p> <p>КОЛІР ФАКТУРА РОЗМІР</p>	<p>Умовні позначення:</p> <ul style="list-style-type: none"> — — — — — центральна вісь симетрії — — — — — другорядні осі — — — — — напружуючі — — — — — напрям зміщення мозаїки <p> мозаїчні твори</p>

Рис.6. Принцип композиційної підпорядкованості
Мозаїчні твори, як елементи архітектурної композиції, підпорядковані прийомам та засобам її організації.

Рис.7. Принцип візуального акцентування вулиць та площ

від стану збереження та цінності мозаїчних творів в архітектурі: 1.Зберегти без змін та втручання 2.Виконати консервацію 3.Виконати реставрацію 4.Фахова реконструкція під авторським наглядом 5.Депонування³¹ (трансфер) - вилучення і перенесення панно в спеціально відведене місце для зберігання – музей. 6.Консервування під шаром ґрунту чи тиньку, для майбутнього відкриття та дослідження. 7.Включити до переліку культурної спадщини для занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, як об'єкт монументального мистецтва. Сформовано загальну програму реставраційних заходів (1.Обстеження, виявлення причин руйнування; 2.Підбір методів та матеріалів для реставрації 3.Попереднє укріплення; 4.Ліквідація причин руйнування; 5.Очищення; 6.Укріплення; 7.Доповнення втрат;³² 8.Захист поверхні; 9.Полірування поверхні.)

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано науково-прикладне завдання: визначено основні композиційні принципи мозаїчних творів та фактори впливу на їх застосування в архітектурі Львова кінця ХІХ – початку ХХІ століть. За результатами дослідження сформульовано низку висновків, основними з них є:

1. Систематизовано результати попередніх розвідок та проаналізовано стан вивченості мозаїчних творів в архітектурі Львова кін. ХІХ–поч. ХХІ ст. З'ясовано, що дослідження цієї теми мають епізодичний характер, лише окремі її аспекти розкриті у наукових працях. Узагальнено досвід застосування та збереження мозаїчних творів в архітектурі України та закордону. Систематизовано наукові праці та виділено основні етапи формування мозаїчної техніки в архітектурі світу та домінуючі архітектурні школи, що мали вплив на застосунок мозаїчних творів в архітектурі Європи. Сформовано джерельну базу дослідження та впорядковано словник термінології мозаїчної техніки в архітектурі українською мовою, що сприятиме підвищенню рівню культури фахового мовлення.

2. Дослідження застосування мозаїчних творів в архітектурі м. Львова, виконано за розробленою авторською комплексною методикою. Кожен її етап включає певний набір методів: на емпіричному рівні (аналіз літературних джерел, метод натурних досліджень, інвентаризації і дослідницького інтерв'ю) на теоретичному рівні пізнання виконано порівняльний аналіз (методами: стилістичного, композиційного, структурно-функціонального, статистичного та аксіологічного аналізу), систематизовано та класифіковано (методами: класифікації, історичного аналізу), та узагальнено результати дослідження. Використовуючи в роботі метод інвентаризації, як інструмент, розроблено інвентарну картку мозаїчних творів в архітектурі, а також складено анкету і провідник для проведення опитування – авторів та виконавців проектів мозаїки (респондентів) у формі дослідницького інтерв'ю. Розроблена комплексна методика дозволила ефективно виконати дослідження і придатна для дослідження застосування мозаїчних творів в архітектурі різних міст України та закордону.

³¹ Депонування мозаїки — процес організованого зберігання мозаїки. (Getty Conservation Institute & Institut National du Patrimoine, 2013, с. 30)

³² а) Доповнення твору розчином по контуру втраченого фрагменту. б) Заповнення прогалин твору розчином. в) Заповнення прогалин твору в техніці террацо. г) Доповнення модулем без відновлення рисунку твору. д) Доповнення з відновленням рисунку мозаїчного твору. е) Мозаїчний набір твору демонтують на нову основу (ґрунт).

3. Зібрано та систематизовано значний обсяг матеріалу (137 арх. об'єктів), що в своїй цілісності ілюструє картину застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова кінця XIX – початку XXI століть. Основну частину матеріалів складають результати натурних досліджень мозаїки в архітектурі та комплекс дослідницьких інтерв'ю, завдяки яким визначено: просторово-композиційні і техніко-технологічні особливості застосування, існуючий стан збереження та поширення мозаїки в архітектурі Львова, введено у науковий обіг маловідомі архітектурні об'єкти з мозаїками (близько 42 арх. об'єктів). Та атрибутовано значний обсяг мозаїчних творів в архітектурі Львова періоду друга пол. XX–поч. XXI ст. (близько 50 арх. об'єктів). Результати є джерелознавчою базою для продовження досліджень мозаїки в архітектурі та мистецтві, для створення тематичних туристичних маршрутів та путівників.

4. Систематизовано та класифіковано мозаїчні твори в львівській архітектурі кін. XIX ст. – поч. XXI ст., на підставі: а) хронологічно-стилістичного зрізу: за стилістичними ознаками, згідно задуму архітектора та часу створення мозаїчних творів; б) функціонального призначення архітектури: за основними сюжетними лініями та за рівнем висвітлення функції споруди в сюжеті мозаїчних творів; в) композиційно-просторового вирішення в архітектурі: за локацією в архітектурному просторі; за візуальною досяжністю у просторі; за рівнем участі у візуальному образі Львова; за кількістю та оригінальністю композицій в межах архітектурного об'єкту; за композиційним вирішення на архітектурній площині; за виміром у просторі; за геометрією абрису; за розміром. Систематизація та класифікація застосування мозаїчних творів в архітектурі сприяє розкриттю та доповнює знання про регіональні, стильові, композиційні і типологічні особливості та закономірності розвитку архітектурних форм, що може бути використано для розширення навчальних програм та в науково-популярних виданнях.

5. На основі даних інвентаризації існуючих та не збережених мозаїчних творів в опорядженні архітектури Львова кін. XIX ст. – поч. XXI ст., визначено і проаналізовано ареал та інтенсивність поширення мозаїки в сучасних адміністративних межах міста. Порівнюючи ці результати з матеріалами історичного аналізу хронології застосування мозаїки в опорядженні фасад та інтер'єрів споруд Львова, методом факторного аналізу, визначено, що опорядження архітектури залежить від ряду зовнішніх факторів, тісно пов'язаних між собою (загальні: політичний, економічний, культурний, етнічний; спеціальні: впливи домінуючих архітектурних шкіл, містобудівної ситуації, християнська архітектурна традиція, освітній, технічний, технологічний), що інтерпретуються системою у внутрішні фактори (функція архітектури, композиція архітектури, стиль архітектури), які визначають умови застосування та характер мозаїки в архітектурі Львова, що підтверджує зв'язок та залежність мозаїчної галузі від архітектури та розвитку міста.

6. Визначено п'ять композиційних принципів застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова кін. XIX–поч. XXI ст.: функціонального визначення; об'ємно-просторової відповідності; композиційної підпорядкованості; стилістичної відповідності; візуального акцентування вулиць та площ. Які підтверджують, що мозаїчні твори в опорядженні споруд м. Львова – це важливі елементи архітектурної композиції, що тісно пов'язані з спорудою, для якої вони запроектовані, а також впливають на візуальний образ вулиць та площ міста.

7. На підставі аналізу даних інвентаризації мозаїки в архітектурі Львова, з'ясовано, що в залежності від відповідності позиціям цінності мозаїчні твори в опорядженні фасадів та інтер'єрів, можуть мати: естетичну, утилітарну, культурну, художню, мистецьку, наукову, історичну та містобудівну цінність. Зафіксовано та складено оцінку стану збереження мозаїчних творів в архітектурі м. Львова кін. ХІХ–поч. ХХІ ст. Визначено основні проблеми, причини та етапи руйнування мозаїки та архітектурної композиції в якій вона застосована. Виявлено, що мозаїчні твори, не охороняються, як об'єкти монументальної мистецької спадщини Львова. Під загрозою зникнення, перебувають унікальні об'єкти, оскільки не внесені до державного реєстру пам'яток України (10 арх. об'єктів). Результати досліджень підтверджують необхідність фахової уваги науковців різної спеціалізації до даної проблематики. Розроблено шість рекомендацій щодо збереження і реставрації мозаїчних творів в архітектурі в залежності від стану збереження та цінності. Сформовано алгоритм послідовності основних реставраційних заходів.

Результати дослідження сприяють вирішенню проблем охорони, реставрації, збереження та використання архітектурної спадщини України, що відповідає потребам загальнодержавних та міських програм розвитку.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Радомська В., Піддубна Н., Мозаїчні декори Львова. Історичний аспект./ В. Радомська, Н. Піддубна // Вісник НУ «Львівська політехніка», Архітектура. – Л.: НУ «Львівська політехніка», 2013. – С. 374–383.
2. Радомська В., Піддубна Н., Генеративна роль мозаїк, поліхромій в об'ємно-просторовій організації архітектурного об'єкту./ В. Радомська, Н. Піддубна // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – Київ: КНУБА, 2016. - № 43. – С. 291–295.
3. Піддубна Н., Рибчинський О. Хронологія застосування мозаїчних композицій в архітектурі міста Львова кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст./ Н. Піддубна, О. Рибчинський // Містобудування та територіальне планування. – Київ: КНУБА, 2017. – № 64. – С. 306–313
4. Піддубна Н. Принципи застосування мозаїчних композицій в архітектурі міста Львова кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст./ Н. Піддубна // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – Київ: КНУБА, 2017. – № 48. – С. 112–121

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

5. *Piddubna N. The typology of mosaic compositions application in Lviv architecture of the end of the XIXth – the beginning of the XXIst centuries / Typologia stosowania kompozycji mozaikowych w architekturze Lwowa końca XIX – początku XXI WIEKU / Natalia Piddubna // Przestrzeń i Forma / Space & Form. – Szczecin: Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny, 2017. – piF 31. – P.161–174.

Інші публікації, матеріали конференцій та тези доповідей:

6. Піддубна Н. Г., Радомська В. Р., Тирпич І. А. Ідентифікація сакральної архітектури за посередництвом мозаїк і стінописів / Н. Піддубна, В. Радомська,

---

* Видання одночасно належить до наукових видань, які включені до міжнародних наукометричних баз даних

І. Тирпич // "Мир науки и инноваций" – Иваново: «Научный мир», 2015. – Выпуск № 2, Том 10. – С. 61–64

7. *Євсєєва Н.*** Мозаїчні декори Львова. Історичний аспект. / Н. Євсєєва, наук. керівник - ст. викл. В. Р. Радомська // 68-ма студентська наукова-технічна конференція: Збірник тез доповідей. – Л.: Львівська політехніка, 2011. - С. 19-22

8. *Піддубна Н.*, Радомська В. Відродження мозаїчного мистецтва у сучасному сакральному будівництві м. Львова. / Н. Піддубна, В. Радомська // Збірник тез міжнародної наукової конференції, присвяченій століттю містобудівної освіти у НУ «Львівська політехніка» Креативний урбанізм – Л.: НУ «Львівська політехніка», 2013. - с. 125-126

9. *Піддубна Н. Г.* Особливості мозаїчних композицій в архітектурі міста Львова кінця ХІХ ст. до 39-х років ХХ ст. // ІІІ міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання сучасної науки» (м. Львів, 16-17 жовтня 2015 р.). — Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2015. – с. 44-48

10. *Піддубна Н.Г.*, Радомська В.Р., Тирпич І.А. Ідентифікація сакральної архітектури за посередництвом мозаїк і стінописів // Международная научно-практическая интернет-конференция «Интеллектуальный потенциал XXI века '2015» (10 - 22 ноября 2015 г.) Научный периодический журнал (электронный/онлайн) «Интеллектуальный потенциал XXI века '2015» Режим доступа: <http://www.sworld.education/index.php/ru/arts-architecture-and-construction-m215/theory-of-architecture-restoration-architectural-monuments-m215/26568-m215-120>

АНОТАЦІЯ

Піддубна Н. Г. Композиційні принципи застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова кінця ХІХ – початку ХХІ століття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2018 р.

В дисертаційній роботі проаналізовано застосування мозаїчних творів в опорядженні фасадного і інтер'єрного вистрою архітектури Львова кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст., розроблено власну методику їхнього дослідження. Систематизовано та узагальнено результати попередніх розвідок, виконано натурні дослідження, інвентаризацію мозаїки в архітектурі, та комплекс дослідницьких інтерв'ю, що дало змогу: виявити та атрибутувати значний обсяг мозаїчних творів в архітектурі міста. На основі аналізу та систематизації зібраних даних твори класифіковано за: хронологічно-стилістичним зрізом, функціональної типології архітектури та композиційно-просторового вирішення в архітектурі; визначено зовнішні та внутрішні фактори впливу на застосування мозаїки, проаналізовано ареал та інтенсивність поширення застосування її в архітектурі Львова; визначено основні композиційні принципи застосування мозаїчних творів в опорядженні фасадів і інтер'єрів. Складено оцінку існуючого стану збереження творів та їх цінності в архітектурі Львова. Виявлено основні етапи та причини руйнування і сформовано рекомендації щодо охорони та реставрації мозаїки в архітектурі.

** Зміна прізвища згідно свідоцтва про шлюб №189659 від 13 липня 2012 р.

Ключові слова: мозаїка, мозаїчний твір, класифікація, композиційні принципи, опорядження фасадів, опорядження інтер'єру, архітектура Львова.

АННОТАЦІЯ

Пиддубна Н. Г. Композиционные принципы применения мозаичных произведений в архитектуре Львова конца XIX века - начала XXI века. – На правах рукописи.

Диссертация на получение ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 – теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. – Национальный университет «Львовська політехніка» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2018 г.

В диссертационной работе проанализированы применения мозаичных произведений в архитектуре Львова конца XIX в. - начала XXI в., разработана собственная методика их исследования. Систематизированы и обобщены результаты предыдущих исследований, выполнены натурные исследования, инвентаризация мозаики в архитектуре, и комплекс исследовательских интервью, что позволило: выявить и атрибутировать значительное количество мозаичных произведений в архитектуре города. На основе анализа и систематизации собранных данных мозаики классифицированы за: хронологически-стилистическим срезом, функциональной типологии архитектуры и композиционно-пространственного решения в архитектуре; определены внешние и внутренние факторы влияния на применение мозаичных произведений, проанализированы ареал и интенсивность распространения мозаики в архитектуре Львова; определены основные композиционные принципы применения мозаичных произведений в архитектуре. Составлена оценка существующего состояния сохранности произведений и их ценности в архитектуре города. Определены основные этапы и причины разрушения и сформированы рекомендации по охране и реставрации мозаики в архитектуре.

Ключевые слова: мозаика, мозаичные произведения, классификация, композиционные принципы, отделка фасадов, отделка интерьера, архитектура Львова.

ABSTRACT

N. Pidubna. Compositional principles of using mosaics in the architecture of Lviv of the late 19th - early 21st centuries - On the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in architecture by specialty 18.00.01 - theory of architecture, restoration of architectural monuments. - National University "Lviv Polytechnic" of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2018.

The usage of mosaic compositions for decorating facade and interior designs in the architecture of Lviv of the late 19th – early 21st centuries has been analyzed in the present dissertation work and the unique methodology for their research has been elaborated. Previous studies on the topic of using mosaic compositions in architecture have been systematized and summarized. The analysis has revealed that the relevant studies are fragmentary and only separate aspects are fully covered. The investigation, which is based on the conducted field observations, the inventory of mosaics in architecture, and the complex of research interviews, enabled the possibility of identifying and describing a considerable amount of works in the architecture of Lviv.

As based on the analysis and systematization of the collected empirical data, mosaic compositions have been classified according to the following criteria: chronological and

stylistic features, functional typology, compositional and space-planning decisions in architecture. The area of using mosaics and its abundance in the architecture of Lviv have been specified and analyzed.

It has been discovered that the decoration of architecture depends on the wide array of external interconnected factors (general factors, i.e. political, economic, cultural, and ethnic; special factors, i.e. influence of dominant architecture schools, urban development, Christian architecture tradition, educational, technical, and technological factors), which are combined with the internal factors (including function of architecture, architecture composition, and architecture style) and determine the conditions and specificity of using mosaic compositions in the architecture of Lviv. This conclusion has confirmed the connection and dependence of the mosaic art on the architecture and the development of the city.

The basic compositional principles of using mosaic compositions for decorating facades and interiors have been outlined (functional definition; spatial conformity, compositional subordination, stylistic conformity; visual emphasis on streets and squares). The principles testify that the mosaic compositions used for the decoration of buildings serve as an integral element of the general architectural composition of Lviv. Mosaic compositions are tightly connected with the architecture for which they were designed and produced, and have a significant impact on the visual image of city streets and squares. The results of the research, which delves into the artistic aspects of architecture and its interconnection with art, have specified and extended the knowledge in the realm of the theory of architecture. They have contributed to the effective design and reconstruction of the artificial environment with the help of using mosaic compositions.

Taking into account the analysis of the empirical data collected during the inventory of mosaic compositions in the architecture of Lviv, we have discovered that mosaics used for facade and interior decorations can have different aesthetic, utilitarian, cultural, artistic, creative, scholarly, historical, and urban space development value. The evaluation of the present state of preservation of mosaic compositions in the architecture of Lviv of the late 19th – early 21st centuries has been completed. The main problems, causes and stages of destruction of the mosaics and the architectural composition have been determined.

It has been concluded that not enough attention is being paid to the protection of mosaic compositions that belong to the monumental artistic heritage of Ukraine. Unique objects are under the threat of disappearance and require to be immediately included into the state register of monuments of Ukraine. The results of the research have confirmed the necessity for scientists of different specializations to focus on the discussed problem. We have suggested six recommendations for preserving and restoring mosaic compositions in architecture, which depend on their preservation state and value. The algorithm stipulating the sequence of major restoration measures has been elaborated. The results of the research contribute to the task of solving the problems of protecting, restoring, preserving, and using the architectural heritage of Ukraine, which would meet the demands of the national and city development programs.

Key words: *mosaics, mosaic composition, classification, compositional principles, facade decoration, interior decoration, architecture of Lviv.*